

Bachelorthesis

Algemene Sociale Wetenschappen

Universiteit Utrecht

*De relatie tussen internetgebruik,
sociale vaardigheden en
eenzaamheid bij adolescenten.*

Joyce Motshagen

03-07-2009

Begeleider: Freek Bucx

VOORWOORD

Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van het afsluitende bachelorproject van de opleiding Algemene Sociale Wetenschappen van de Universiteit van Utrecht.

Vanaf september 2008 ben ik bezig geweest met het doen van een literatuurstudie, het schrijven van een plan van aanpak, het afnemen van enquêtes, het analyseren van mijn data en ten slotte het schrijven van dit rapport. Mede dankzij de vele bijeenkomsten en de feedback van mijn medestudenten en begeleider is het hele project goed verlopen en hebben alle resultaten bij elkaar kunnen komen in dit eindrapport. Veel leesplezier.

Utrecht, juli 2009

ABSTRACT

In dit onderzoek is de relatie tussen internetgebruik, sociale vaardigheden en eenzaamheid bij adolescenten onderzocht. Uit de literatuur over dit onderwerp bleek dat nog steeds onduidelijk is wat internet precies met haar gebruikers doet. Daarbij komt dat adolescenten op dit gebied nog niet veel onderzocht zijn terwijl zij het internet relatief veel gebruiken en volop in ontwikkeling zijn. Sociale vaardigheden zijn hierbij belangrijk omdat deze een onmisbare voorwaarde zijn voor het onderhouden van sociale relaties. Wanneer deze niet goed tot ontwikkeling komen bestaat er een kans op eenzaamheid. Er is voor dit onderzoek een enquête afgenomen bij 159 middelbare scholieren. Uit analyses bleek dat er geen significant verband bestaat tussen internetgebruik en sociale vaardigheden. Tussen internetgebruik en eenzaamheid werd een positieve trend gevonden; iemand die meer internet zou dus meer eenzaam zijn. Tenslotte is onderzocht of sociale vaardigheden een medierende variabele is tussen internetgebruik en eenzaamheid, dit bleek niet het geval te zijn. Wel hangt sociale vaardigheden significant samen met eenzaamheid; er is een negatief verband gevonden, wat wil zeggen dat meer sociale vaardigheden minder eenzaamheid betekent.

INHOUD

1. Inleiding	5
2. Probleemstelling	7
2.1 Doelstelling	
2.2 Vraagstelling	
2.3 Hypothesen	
2.4 Maatschappelijke relevantie	
2.5 Wetenschappelijke relevantie	
2.6 Interdisciplinariteit	
3. Overzicht relevante theoretische en empirische literatuur	9
3.1 Paradox	
3.1.1 Negatieve effecten van internetgebruik op sociale cohesie	
3.1.2 Positieve effecten van internetgebruik op sociale cohesie	
3.1.3 De Paradox onderzocht	
3.1.4 Samenvatting en conclusie	
3.2 Adolescenten	
3.2.1 De ontwikkeling van adolescenten	
3.2.2 Adolescentie en internetgebruik	
3.2.3 Samenvatting en conclusie	
3.3 Conclusie en reflectie	
4. Methodologische verantwoording	21
4.1 Belangrijkste theoretische begrippen	
4.2 Methode	
4.3 Data	
4.4 Meetinstrumenten	
4.5 Analyse	
5. Resultaten en analyse	25
5.1 Beschrijvende statistieken	
5.2 Bivariate analyses	
5.3 Correlaties	
5.4 Lineaire regressie analyses	
5.4.1 Hypothese 1	
5.4.2 Hypothese 2	
5.4.3 Hypothese 3	
6. Reflectie en discussie	32
6.1 Belangrijkste resultaten	
6.2 Andere interessante resultaten	
6.3 Terugkoppeling: is internet schadelijk?	
6.4 Vergelijking met eerder onderzoek	
6.5 Beperkingen	
6.6 Aanbevelingen	
7. Conclusie	37
8. Referenties	38
9. Bijlagen	40

1. INLEIDING

Internet heeft zich in het laatste decennium razendsnel ontwikkeld en is ontzettend populair geworden. Bijna iedereen heeft vandaag de dag toegang tot dit medium. Mensen over de hele wereld kunnen met elkaar chatten, foto's en muziek uitwisselen en ga zo maar door; er zijn oneindig veel mogelijkheden die dit medium zo aantrekkelijk maken (Amichai-Hamburger & Ben-Artzi, 2003). Het is interessant om te kijken wat zo'n technologie die steeds meer doordringt in het dagelijks leven doet met haar gebruikers.

Internet is een sociale technologie; het is mogelijk om met de hele wereld contact te hebben. Maar je zit dan wel helemaal alleen achter de computer; er gaan hierdoor veel stemmen op die vrezen voor negatieve gevolgen zoals een afname van sociale vaardigheden en een toename van eenzaamheid (Morahan-Martin & Schumacher, 2003); je hebt immers minder tijd voor 'echte' contacten (Putnam, 2000). "The Internet could change the lives of average citizens as much as did the telephone in the early part of the 20th century and television in the 1950s and 1960s" (Kraut, Patterson, Lundmark, Kiesler, Mukopadhyay, & Scherlis, 1998, p. 1017). Maar er zijn ook veel wetenschappers (Franzen, 2000; Steyaert, 2003) die menen dat internet juist een positief effect heeft op bijvoorbeeld de economische welvaart of de sociale netwerken van mensen.

Het laatste decennium is technologie steeds belangrijker geworden in de levens van jongeren. Medio 2000 hebben zeven van de tien Nederlanders een computer thuis en vier van de tien hebben een aansluiting op internet (Schmeets, 2001). Begin 2005 beschikt al bijna 80 procent van de huishoudens over internet. Bijna een derde van het internetgebruik, uitgedrukt in uren internetgebruik per week, komt voor rekening van personen van 12 tot 25 jaar (CBS, 2005). Er wordt veel gebruik gemaakt van e-mail, chatten, blogs en sites waar foto's en video's gedeeld kunnen worden en ook online winkelen wordt steeds populairder (Amichai-Hamburger & Ben-Artzi, 2003).

De meningen over het effect van internetgebruik verschillen dus nogal; een grote groep mensen vreest voor de negatieve gevolgen van dit nieuwe medium. Vooral de toename van eenzaamheid onder internetgebruikers is een veel besproken onderwerp. Een afname van sociale vaardigheden zou, in het bijzonder voor adolescenten, in dit verband een rol kunnen

spelen. Sociale vaardigheden worden immers grotendeels in de adolescentie ontwikkeld tijdens interactie met anderen; wanneer deze interactie meer via internet verloopt zou dit effect kunnen hebben op de ontwikkeling van de sociale vaardigheden van adolescenten.

Het doel van dit onderzoek is de relatie tussen internetgebruik, sociale vaardigheden en eenzaamheid bij adolescenten achterhalen. Onderzoek waarin deze drie factoren zijn onderzocht is schaars en over de medierende rol van sociale vaardigheden in de relatie tussen eenzaamheid en internetgebruik is nauwelijks kennis.

2. PROBLEEMSTELLING

2.1 Doelstelling

Er wordt door velen gevreesd dat het tijd doorbrengen op internet zou kunnen leiden tot een afname van sociale vaardigheden en tot eenzaamheid. Adolescenten maken relatief veel gebruik van internet en zijn volop in ontwikkeling; onder andere de sociale vaardigheden, die onmisbaar zijn voor het onderhouden van sociale relaties, zijn in deze periode sterk in ontwikkeling. In dit onderzoek wordt daarom de relatie tussen internetgebruik, sociale vaardigheden en eenzaamheid onder jongeren onderzocht.

2.2 Vraagstelling

Wat is de relatie tussen internetgebruik, sociale vaardigheden en eenzaamheid bij adolescenten?

- Wat is de relatie tussen internetgebruik en sociale vaardigheden?
- Wat is de relatie tussen internetgebruik en eenzaamheid?
- Wordt de relatie tussen internetgebruik en eenzaamheid gemedieerd door (een gebrek aan) sociale vaardigheden?

2.3 Hypothesen

Er zijn drie hypothesen afgeleid van de deelvragen die getoetst zullen worden:

- Hypothese 1: Hoe meer aantal uur er per week iemand gebruik maakt van internet, des te minder sociale vaardigheden diegene zal hebben.
- Hypothese 2: Hoe meer aantal uur per week iemand gebruik maakt van internet, des te eenzamer diegene is.
- Hypothese 3: De relatie tussen internetgebruik tussen internetgebruik en eenzaamheid wordt gemedieerd door sociale vaardigheden; hoe meer sociale vaardigheden, des te minder eenzaam.

2.4 Maatschappelijke relevantie

Adolescenten gebruiken het internet veel, uit onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek uit 2005 blijkt dat bijna een derde van het internetgebruik, uitgedrukt in uren internetgebruik per week, voor rekening komt van personen van 12 tot 25 jaar (CBS, 2005).

Adolescenten zijn zowel geestelijk als lichamelijk volop in ontwikkeling. Het is denkbaar dat sociale vaardigheden niet of niet goed ontwikkeld worden door internetgebruik en dat niet goed ontwikkelde sociale vaardigheden weer samenhangen met eenzaamheid. Door kennis over deze relaties wordt beter duidelijk hoe internetgebruik, sociale vaardigheden en eenzaamheid samenhangen. Wellicht kan dan beter worden omgegaan met jongeren die internetten en kan eenzaamheid als gevolg van internetgebruik voorkomen worden, bijvoorbeeld door middel van sociale vaardigheidstrainingen.

2.5 Wetenschappelijke relevantie

De drie variabelen internetgebruik, sociale vaardigheden en eenzaamheid zijn voor zover ik weet nog nooit in één onderzoek onderzocht, terwijl een samenhang denkbaar is. Het hebben van goede sociale vaardigheden is immers een onmisbare voorwaarde voor het onderhouden van relaties; wanneer deze niet goed ontwikkeld worden door internetgebruik zou dit er toe kunnen leiden dat jongeren eenzaam worden. Wanneer onderzocht wordt hoe de relatie tussen internetgebruik en eenzaamheid onder jongeren verklaard wordt door (een gebrek aan) sociale vaardigheden wordt onze wetenschappelijke kennis over dit fenomeen op een zinvolle manier uitgebreid; wellicht krijgen we zelfs beter inzicht in de causale relatie tussen internetgebruik en eenzaamheid.

2.6 Interdisciplinariteit

De interdisciplinariteit van de ASW bachelor komt terug in dit onderzoek. Het internetvraagstuk wordt vanuit verschillende perspectieven benaderd. In het literatuuronderzoek zijn onderzoeken uit allerlei vakgebieden, zoals de psychologie (bijvoorbeeld gevoelens van eenzaamheid en de ontwikkeling van sociale vaardigheden) en de sociologie (bijvoorbeeld over sociale netwerken) opgenomen om een zo breed mogelijke visie te krijgen en dus ook een completer beeld van het fenomeen. Deze brede basis is dus uiteindelijk het fundament voor mijn probleemstelling en verdere onderzoek.

3. OVERZICHT THEORETISCHE EN EMPIRISCHE LITERATUUR

3.1 Paradox

Zoals in de inleiding al naar voren kwam verschillen de meningen over de effecten van internetgebruik nogal. Er wordt vooral gevreesd voor een afname van sociale vaardigheden en een toename van eenzaamheid terwijl het internet tegelijkertijd een ‘sociaal medium’ is; geen enkel medium wordt zo veel gebruikt voor communicatie en interactie als het internet. Er is hier dus sprake van een paradox; het internet is een technologie die gebruikt kan worden om te communiceren met mensen over de hele wereld; vriendschappen kunnen gesloten en onderhouden worden. Maar toch zit je wanneer je aan het internetten bent alleen achter een computer en is er wellicht een kans dat je daardoor minder sociaal vaardig wordt omdat je minder ‘oefent’ in het echte leven. “Terwijl de communicatiebekabeling stijgt, daalt de ‘sociale’ bekabeling” (Steyaert, 2003). Gaat internetgebruik dus ten koste van sociaal kapitaal en ben je dus ondanks al die virtuele contacten toch een eenzamer individu?

3.1.1 Negatieve effecten van internetgebruik op sociale cohesie

Volgens de onderzoekers die vooral de negatieve kanten van internetgebruik benadrukken zou er steeds meer sprake zijn van individualisme.

In 1998 vroeg Kraut zich in zijn onderzoek (Kraut et al., 1998) af of het internet een sociale technologie is die de sociale betrokkenheid en het psychologisch welzijn van mensen vermindert. Het antwoord luidde volmondig: ‘ja!’. Dit artikel doet verslag van een onderzoek naar de sociale en psychologische impact van internet onder 169 mensen in hun eerste twee jaar online. De respondenten die meededen aan het onderzoek gebruikten het internet veel voor communicatie, maar dit gebruik hing samen met een afname van de kwaliteit van de sociale kring van de respondenten en ook met een toename van gevoelens van depressie en eenzaamheid.

Een andere onderzoeker die vreest voor een afname van sociale cohesie is Robert Putnam. Hij laat in zijn boek *Bowling Alone* (2000) de gevaren van nieuwe technologieën zoals internet zien. Volgens Putnam (2000) is elektronisch vermaak (en dan vooral de televisie) voor 25% verantwoordelijk voor de afname van sociaal kapitaal in Amerika. De tijd die mensen in de nieuwe technologieën steken gaat ten koste van tijd die mensen aan vrienden of aan het collectief kunnen besteden; dit alles zou kunnen leiden tot vereenzaming. Op dit idee van Putnam is ook kritiek geleverd. Ladd (1998 in Steyaert, 2003) zegt bijvoorbeeld dat Putnam

nooit heeft aangetoond dat het totale volume van het sociaal kapitaal is afgenomen. Putnam laat volgens Ladd alleen zien dat het sociaal kapitaal op specifieke plekken afneemt. Op basis van zijn eigen onderzoek stelt Ladd dat sociaal kapitaal zich vernieuwt en er zelfs sprake is van een toename.

3.1.2 Positieve effecten van internetgebruik op sociale cohesie

Elke nieuwe communicatievorm brengt nieuwe vormen van uitsluiting, maar ook van aansluiting met zich mee. Voor dove mensen bijvoorbeeld is het internet een uitkomst. Grote delen van de bevolking beschikken nu over een ‘teksttelefoon’ zodat communiceren voor dove mensen dus veel gemakkelijker wordt. Ook voor mensen die beperkt mobiel zijn, opent internet nieuwe mogelijkheden tot het opbouwen en onderhouden van sociale netwerken (Steyaert, 2003). Hieronder volgt een voorbeeld daarvan uit de praktijk.

Internet verdrijft eenzaamheid

De moderne communicatiemogelijkheden van internet kunnen de eenzaamheid verdrijven van mensen die wegens ziekte, handicap of ouderdom aan huis zijn gebonden. Dat blijkt uit een langlopend experiment van lokale afdelingen van SeniorWeb, het Rode Kruis en de Zonnebloem.

Drie jaar lang volgden onderzoekers en vrijwilligers een klein aantal eenzame, oudere Eindhovenaren die niet of nauwelijks buiten huis komen. Na de proefperiode voelt de helft van de deelnemers zich duidelijk minder eenzaam.

Het Rode Kruis in Eindhoven gaat het project uitbreiden. De verwachting is ook dat het Nederlandse Rode Kruis, de Zonnebloem en SeniorWeb op nationaal niveau hetzelfde gaan doen (Communicatie, 2004).

Een andere interessante invalshoek over hoe internet op een positieve manier gebruikt kan worden komt van Steyaert (2003). Een communicatiemiddel zoals e-mail kan volgens hem gebruikt worden voor de versterking van sociale netwerken. Ook zijn er volgens hem zogenaamde ‘sociale hangplekken’ op internet. Hij noemt discussielijsten, waarbij mensen los van tijd en plaats op basis van e-mail met elkaar kunnen discussiëren over gedeelte interesses. Daarnaast zijn er ‘virtuele kantoorruimtes’ waar gezamenlijke agenda’s kunnen worden bijgehouden, waar foto’s geplaatst kunnen worden en archieven kunnen worden aangelegd. Een derde zijn de chatruimtes, waarbij mensen wel op hetzelfde tijdstip aanwezig moeten zijn en er direct, snel en met korte zinnen gecommuniceerd kan worden. De virtuele

kantoorruimtes kunnen vergeleken worden met vergaderingen, de chatruimtes zijn meer gesprekken in een café. Ten slotte is het ook mogelijk om van een virtuele naar een fysieke ontmoeting te gaan. Alle digitale hangplekken delen de eigenschap virtuele contacten te vereenvoudigen en daarmee het gevaar face-to-face contacten te verminderen. Recentelijk zijn er nieuwe initiatieven om virtuele contacten te vertalen naar fysieke, ‘echte’ ontmoetingen, zoals www.meetup.com.

De digitale hangplekken worden toegepast om virtueel sociaal kapitaal te organiseren. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om contacten op straatniveau (www.versailleslaan.nl), op wijkniveau (www.wijkinfo.nl), opsporen van oude contacten uit vroegere woonplaatsen (www.rotterdammers.nl) of vroegere studieplaatsen (www.vriendentrefpunt.nl). Daar waar in de fysieke leefwereld ‘derde plaatsen’ teloorgaan (Oldenburg, 1999, in Steyaert, 2003), waar mensen elkaar naast huishouden en werk (eerste en tweede plaatsen) kunnen ontmoeten, is een toename van virtuele derde plaatsen te zien, digitale hangplekken waar internetgebruikers elkaar treffen.

De opkomst van deze digitale hangplekken kan vergeleken worden met de opkomst van het verenigingsleven aan het eind van de 19e eeuw (Steyaert, 2003). De industrialisatie en verstedelijking zorgden toen voor een afbreuk van de bestaande sociale samenstellingen, maar het verenigingsleven is in die periode opgebouwd. Dit komt dus overeen met wat Ladd (1998 in Steyaert, 2003) stelde; dat sociaal kapitaal veranderd en eerder toe- dan afneemt. De opbloei van discussielijsten en chatruimtes in deze tijd zijn als het ware de digitale variant op de vakbonden of politieke partijen voor de arbeider tijdens de industrialisatie (Steyaert, 2003). Wanneer het gebruik van internet op deze manier benaderd wordt is het eerder een antwoord op veranderend sociaal kapitaal dan een oorzaak ervan.

3.1.3 De paradox onderzocht

Naar het effect van internet op haar gebruikers is veel onderzoek gedaan. Het paradoxale karakter van het vraagstuk heeft vele onderzoekers uitgedaagd het onderwerp te bestuderen. Wellicht een van de eerste onderzoeken naar de invloed van internet op de gebruikers, en dan vooral op de sociale netwerken van die gebruikers is dat van Katz en Aspden (1997, in Steyaert, 2003). Zij hielden een telefonische survey onder 2500 respondenten en kwamen tot de conclusie dat er een positieve correlatie is tussen de mate van internetgebruik en de frequentie van contact met vrienden. Ze waren optimistisch over het effect van internet op

sociaal kapitaal. Het internet zou kunnen zorgen voor “a nation richer in friendships and social relationships”.

De studie van Katz en Aspden kreeg niet zoveel aandacht van andere wetenschappers. Een artikel dat wel veel aandacht kreeg is het eerder genoemde artikel over het verband tussen de sociale en psychologische impact van internet op mensen van Kraut en anderen (1998). Het internet werd in dit onderzoek vaak voor communicatieve doeleinden gebruikt maar het internetgebruik hing samen met een afname van de communicatie met familie in het huishouden, een afname van de sociale kring van de participanten en een toename van gevoelens van depressie en eenzaamheid. De negatieve verwachtingen werden dus bevestigd.

Een van de kritieken op de studie van Kraut kwam van Shapiro (1999, in Amichai-Hamburger, 2003). Het commentaar was vooral gericht op de keuze van de respondenten. Shapiro liet zien dat Kraut en zijn collega's gebruik hadden gemaakt van respondenten die zich in een levensfase bevonden waarin het waarschijnlijk was dat hun sociale contacten af zouden nemen, ongeacht hun internetgebruik. Kraut voerde zijn onderzoek namelijk uit onder een groep journalistiekstudenten, van wie veel net het huis uitgegaan waren of uit zouden gaan, wat het sociale netwerk meestal (tijdelijk) negatief beïnvloed. De tweede groep respondenten was lid van lokale gemeenschapsorganisaties. Deze groep was zo sociaal dat het volgens Shapiro aannemelijk was dat volgens het principe van “regression to the mean” hun sociale contacten in de nabije toekomst zouden afnemen. Daarnaast geeft Franzen (2000) in zijn artikel aan dat Kraut en zijn collega's geen gebruik hebben gemaakt van een controlegroep, en dat de respondenten niet random gekozen zijn, wat de betrouwbaarheid van het onderzoek niet ten goede komt.

Ook Amichai-Hamburger en Ben-Artzi (2003) uitten kritiek op het onderzoek van Kraut (Kraut et al., 1998). Zij hadden twee punten van kritiek. Ten eerste hebben Kraut en zijn collega's niet genoeg rekening gehouden met de persoonlijkheidskenmerken van de respondenten. Daarnaast is het volgens de onderzoekers van belang rekening te houden met de verschillende dingen die op het internet gedaan kunnen worden.

Vier jaar na de publicatie van het eerste artikel uit 1998, verschijnt er weer een artikel van Kraut (Kraut, Kiesler, Boneva, Cummings, Helgeson & Crawford, 2002). Hierin komen hij en zijn collega's terug op de eerder gestelde bevindingen. In een nieuw onderzoek vonden zij een

positieve relatie tussen internetgebruik en communicatie, sociale betrokkenheid en welzijn. Precies het tegenovergestelde van wat in 1998 werd geconcludeerd werd nu aangetoond. Wel zeggen ze erbij dat het internet betere uitkomsten voorspelt voor extraverts (mensen die zich meer op de buitenwereld richten) en mensen met meer sociale steun, maar mindere uitkomsten voor introverts en degene met minder sociale steun. Ze nuanceren de resultaten dus iets, maar feit blijft dat het internet geen negatief effect heeft op het sociale welzijn van mensen zoals eerder werd gesteld.

Ook veel andere onderzoekers namen het eerste, tweede of beide onderzoeken van Kraut en anderen (1998, 2002) als uitgangspunt. Een voorbeeld hiervan is het onderzoek van Franzen (2000). In zijn artikel *Does the Internet make us lonely?* zet hij zijn studie af tegen die van Kraut (Kraut et al., 1998). Hij heeft namelijk zijn twijfels bij de generaliseerbaarheid van deze studie. Uit een survey gehouden in Zwitserland die Franzen in zijn artikel beschrijft blijkt dat het gebruik van internet geen invloed heeft op de grootte van het sociale netwerk van de participanten en dat er ook geen effect is op de tijd die met vrienden wordt doorgebracht. Daarnaast toont de studie aan dat het gebruik van e-mail juist een positief effect heeft op het sociale netwerk van mensen.

3.1.4 Samenvatting en conclusie

Vanaf het begin van het 'internettijdperk' is er discussie over de effecten van internet op de gebruiker. Sommige onderzoekers vrezen voor de afname van de sociale cohesie (Putnam, 2000), terwijl anderen juist veel nieuwe mogelijkheden zien voor bijvoorbeeld dove of minder mobiele mensen (Steyart, 2003).

Een eenduidig antwoord op het internetvraagstuk is tot nu toe niet gevonden. Onderzoekers hebben verschillende verwachtingen geformuleerd over de effecten van internet op psychologisch welzijn en sociale cohesie binnen een samenleving.

Na het spraakmakende onderzoek van Kraut en collega's uit 1998 hebben veel onderzoekers zich op het onderwerp internetgebruik gericht. Er werd veel kritiek geleverd op het onderzoek en er werden ook veel nieuwe onderzoeken uitgevoerd waaruit verschillende resultaten kwamen. Ook Kraut en een aantal van zijn collega's zelf voerden verder onderzoek uit. In 2002 kwamen ze met een nieuw onderzoek naar buiten waaruit bleek dat ze terug moesten komen op hun eerder gestelde bevindingen; internetgebruik leidde niet tot een afname van de

kwaliteit van sociale kringen of eenzaamheid (Kraut et al, 2002). Dat Kraut en zijn collega's in 1998 een negatief effect vond en later toch een positief effect kan misschien te maken hebben met de veranderingen waarvoor internet gebruikt wordt; mensen gebruiken het internet steeds meer voor de communicatie in hun dagelijks leven (denk aan chatten, e-mail, vriendensites). Er waren natuurlijk ook al veel methodische kritieken op zijn onderzoek maar het is mogelijk dat ook dit een verklaring is voor zijn gevonden resultaten in 1998. Misschien heeft 'sociaal' internetten dus tot op zekere hoogte wel een positief effect.

Het paradoxale karakter van het vraagstuk komt dus ook bij de resultaten van de onderzoeken naar boven; er zijn bewijzen voor positieve en negatieve effecten, en ook werd vaak geconcludeerd dat internet zelfs helemaal geen effect had op de gebruiker.

Over de precieze relatie tussen internetgebruik en eenzaamheid bestaat ondanks de vele onderzoeken dus nog altijd veel onduidelijkheid. De vraag of internet wel of niet slecht voor je is blijft eigenlijk nog steeds onbeantwoord, en de causaliteit van het verband is het moeilijk te achterhalen.

De uiteenlopende onderzoeksresultaten en de paradox kunnen mogelijk verklaard worden door het feit dat er twee soorten sociale bindingen bestaan. In netwerkonderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen sterke en zwakke bindingen. Via zwakke bindingen kan nieuwe informatie het netwerk binnenkomen; hier zou dus sprake van zijn bij de contacten die via internet onderhouden worden. De zwakke bindingen vormen bruggen naar nieuwe sociale circuits. De sterke bindingen zijn de relaties met mensen die men goed kent en die men frequent in meerdere contexten ontmoet, bijvoorbeeld op het werk, op school en op feestjes (Völker, Baerveldt & Driessen, 2008 in Weijers & Eliaerts 2008, p. 211). Wanneer je een netwerk zou hebben met alleen maar sterke bindingen zou er weinig nieuwe informatie je netwerk binnen komen. Van deze sterke bindingen heb je er wellicht minder als je meer tijd doorbrengt op het internet. Door internetgebruik zou je dus meer zwakke bindingen hebben; wat ervoor zorgt dat er meer informatie je netwerk binnenkomt die je dus goed kunt gebruiken voor bijvoorbeeld het zoeken naar een baan.

3.2 Adolescenten

Wat opvallend is, is dat de groep die relatief veel gebruik maakt van internet in de meeste onderzoeken niet of nauwelijks onderzocht werd. Het gaat om de adolescenten van 12 tot en met 18 jaar. Dit is een interessante groep omdat deze jongeren volop in ontwikkeling zijn. In

de adolescentie vindt een zeer belangrijk deel van de identiteitsvorming plaats, en daarnaast worden emotionele, cognitieve en sociale vaardigheden ontwikkeld. Het gebruik van internet zou effect kunnen hebben op deze ontwikkelingen. Wanneer jongeren relaties steeds meer via internet onderhouden is het mogelijk dat bepaalde vaardigheden niet of niet goed tot ontwikkeling komen. Vooral de sociale vaardigheden zijn een onmisbare voorwaarde voor het onderhouden van relaties; wanneer deze niet goed ontwikkelt worden zou dit er toe kunnen leiden dat jongeren eenzaam worden.

3.2.1 De ontwikkeling van adolescenten

Mensen leven in complexe fysieke, sociale, culturele en historische contexten waardoor ze constant keuzes moeten maken over hoe ze zich moeten gedragen voor zowel de omgeving als zichzelf (Brandtstädter, 1998 in Gestsdottir & Lerner 2008, p. 202). Deze keuzes en aanpassingen spelen met name in de adolescentie een grote rol. De adolescentie is de periode tussen de kindertijd en de volwassenheid, grofweg komt dit overeen met de tienerjaren (Kimmel & Weiner, 1995). Een echt duidelijk afgebakende periode is de adolescentie dus niet; vaak wordt het omschreven als de periode waarin iemand te oud is om kind te zijn en te jong om volwassen te zijn. Wanneer er gekeken wordt naar de effecten van internetgebruik zijn adolescenten een interessante doelgroep.

Het belangrijkste kenmerk van de adolescentie is verandering (Christenson & Roberts, 2004). In deze periode vinden zowel lichamelijk, emotioneel als cognitief veel veranderingen plaats. Er zou gezegd kunnen worden dat adolescenten een aantal ‘ontwikkelingstaken’ hebben; ze moeten een identiteit vormen, de sekse rollen definiëren, afstand nemen van hun ouders, hun sociale vaardigheden ontwikkelen zoals het leren met vrienden om te gaan, enzovoort (Kimmel & Weiner, 1995). Al deze ontwikkelingen moeten voor de adolescent goed werken op vier niveaus: het individuele niveau, bij de peers, bij de familie en in bredere sociale contexten zoals bijvoorbeeld op school. De informatie die adolescenten nodig hebben bij het vormen en behouden van relaties is deels afkomstig van die relaties zelf; er vindt dus een wisselwerking plaats waardoor er steeds meer ontdekt wordt. Een voorbeeld hiervan is de ontwikkeling van het zelfbeeld; dit hangt niet alleen af van hoe je jezelf ziet, maar ook van hoe anderen je zien en op je reageren. Het is dus niet makkelijk voor adolescenten al deze veranderingen te ondergaan en zich goed aan te passen. Wanneer de banden van de jongeren met de ouders losser worden en ze op zoek gaan naar een nieuwe peer-groep kan dat bijvoorbeeld veel problemen en onzekerheid opleveren. Ze lopen tijdens dit proces meer kans

gevoelens van eenzaamheid te ervaren; er zijn immers heel wat sociale vaardigheden voor nodig om nieuwe vrienden te maken. Wanneer het hen niet lukt vriendschappen te sluiten met peers is dat heel pijnlijk; er is niemand om mee te praten, naar school te gaan of iets leuks mee te doen. De meeste eenzame jongeren hebben wel ouders die veel om ze geven, maar de peers zijn in de adolescentie juist zo belangrijk. Het gevoel van eigenwaarde neemt sterk af bij eenzame jongeren. Ze voelen zich minder waardig ten opzichte van andere jongeren en vinden zichzelf stom omdat het ze niet lukt vriendschappen te sluiten. Ze worden langzaam meer passieve toeschouwers van de wereld (Kimmel & Weiner, 1995).

3.2.2 Adolescentie en internetgebruik

Adolescenten vormen dus duidelijk een kwetsbare groep. De in hoofdstuk 2 besproken onderzoeken hadden betrekking op allerlei delen van de populatie; van jong tot oud dus. Wat valt er specifiek over de groep adolescenten te zeggen over internetgebruik, hun sociale vaardigheden en eenzaamheid?

Uit onderzoek van Prins (2008) blijkt dat jongeren naast school gemiddeld ongeveer 2,8 uur achter de computer zitten. Van deze 2,8 uur zijn ze 2,6 uur online, gemiddeld 2,3 uur besteden ze aan MSN. MSN is net als gewoon chatten een snelle en directe manier van communiceren, maar het is persoonlijker omdat je alleen kunt chatten met mensen die je zelf aan je contactenlijst hebt toegevoegd. Een kwart van de jongeren zit gemiddeld zelfs meer dan 3 uur per dag op internet en een op de vijf jongeren besteedt dagelijks meer dan drie uur aan MSN.

Wanneer jongeren voor het eerst online gaan ervaren ze vaak een zogenaamd 'wauw-gevoel'; het hebben van veel vrijheden en mogelijkheden wordt als fijn ervaren. Online ervaren jongeren een eigen ruimte waar ze met mensen kunnen zijn met gedeelde interesses. Jongeren gebruiken het internet steeds meer om vooral bestaande relaties met vrienden en een eventuele partner in stand te houden (Subrahmanyam & Greenfield, 2008). De online mogelijkheden worden dus als het ware steeds meer geïntegreerd in het 'offline' leven. Jongeren maken bijvoorbeeld gebruik van netwerksites (denk aan www.hyves.nl) om meer informatie te krijgen over nieuwe ontwikkelingen in hun 'offline' leven.

Een kwart van de jongeren vertelt op MSN persoonlijke dingen (Prins, 2008). Op MSN wordt ook relatief vaak gescholden; een kwart van de door Prins onderzochte jongeren geeft aan wel een grove taal te gebruiken en 14,3% scheld ook echt. In mindere mate wordt er gepest (4,1%)

en bedreigd (2,1%). MSN en internet in het algemeen, geeft jongeren, zeker als ze verlegen zijn, de mogelijkheid om dingen te doen die ze anders minder snel zouden doen. Bijna de helft van de jongeren (41,9%) geeft aan dat ze op MSN eerder dan in het echt praten over hun gevoel. Meer dan een derde van de jongeren versiert op MSN eerder iemand dan in het echt (37,1%) en een even grote groep jongeren geeft aan dat ze via MSN eerder dan in het echt nieuwe mensen leert kennen (36,7%).

Een gevolg van al deze online communicatie zou kunnen zijn dat jongeren sociale vaardigheden minder goed, of helemaal niet, ontwikkelen. Wanneer relaties online onderhouden worden is er minder noodzaak en tijd om in real-life met mensen te interacteren. Deze interactie is echter juist zo belangrijk voor het ontwikkelen van de sociale vaardigheden van adolescenten.

Uit onderzoek van Maczewski blijkt dat door het gebruik van internet juist wel vaardigheden (zoals meer creativiteit) worden ontwikkeld (Maczewski, 2002). Deze 'digitale' sociale vaardigheden zijn volgens haar vooral nuttig voor de 'digitale economie' waarin wij leven. Ook Don Tapscott (1998, in Maczewski 2002, p. 111) zegt dat jongeren door internetgebruik hun sociale vaardigheden juist eerder ontwikkelen dan de generaties jongeren voor het internettijdperk.

Internet kan volgens Maczewski een hulpmiddel zijn bij bijvoorbeeld eenzaamheid, maar toch is het nooit helemaal 'echt'. Uit onderzoek van Prins (2008) komt het tegenovergestelde naar voren; 11,9% van de jongeren geeft aan zich wel eens eenzaam te voelen, maar onder de jongeren die veel gebruik maken van MSN is dit 25%. Het verband is lineair: hoe meer op MSN, hoe eenzamer, en het verband is het sterkst bij de overmatige MSN'ers die meer dan vier uur per dag op MSN zitten. Voor jongeren die minder dan vier uur per dag MSN'en is er nauwelijks een verband, maar gek genoeg geldt ook hier niet dat eenzaamheid vermindert door MSN-contact. Er zou ook gesteld kunnen worden dat juist jongeren die zich eenzaam voelen meer gaan MSN'en, maar dat leidt dus niet tot een vermindering van de eenzaamheid. Ook bij dit onderzoek geldt dus dat de causaliteit moeilijk aan te geven is.

Subrahmanyam en Greenfield (2008) geven ook aan dat contacten met vreemden, die overigens niet meer zo vaak voor komen als in de beginjaren van het internet, nuttig kunnen zijn om over sociale angst heen te komen. Maar ook zij geven aan dat er 'kosten' verbonden

kunnen zijn met internetgebruik, zoals het geval is wanneer jongeren te maken krijgen met ongewenste intimiteiten. Jongeren kunnen online nuttige informatie vinden, maar ze kunnen ook het slachtoffer worden van racisme of pesterijen. Het online leven kan dus zowel positieve als negatieve gevolgen hebben voor de gebruiker, maar dit geldt natuurlijk ook voor het 'echte' leven.

3.2.3 Samenvatting en conclusie

In de adolescentie vindt een belangrijk deel van de identiteitsvorming plaats, en ook worden emotionele, cognitieve en sociale vaardigheden ontwikkeld. De ontwikkelingen en alle aanpassingen die de jongeren ondergaan om volwassen te worden kunnen stress en andere problemen, zoals eenzaamheid, opleveren. Het gebruik van internet zou hierop effect kunnen hebben. Uit onderzoek van Prins (2008) blijkt namelijk dat jongeren eenzamer zijn naarmate ze meer tijd doorbrengen op MSN. De internetparadox komt dus ook hier weer naar voren. Het 'sociale' communicatiemiddel zorgt ervoor dat mensen online met elkaar kunnen communiceren, over gevoelens praten en versieren, maar tegelijkertijd wordt er vaker dan in het echte leven gescholden en wanneer jongeren langer op MSN zitten, zijn ze juist vaker eenzaam. Of dit daadwerkelijk een causaal verband is is niet aangetoond, feit is wel dat eenzaamheid in ieder geval niet afnam door internetgebruik.

Wanneer jongeren relaties steeds meer via internet onderhouden is het mogelijk dat bepaalde vaardigheden niet of niet goed ontwikkeld worden, ze 'oefenen' immers minder in real-life interacties. Vooral de sociale vaardigheden zijn een onmisbare voorwaarde voor het onderhouden van relaties; wanneer deze niet goed ontwikkeld worden kan dit er toe leiden dat jongeren eenzaam worden. Vooral voor deze groep is het dus belangrijk de relatie tussen internetgebruik en sociale vaardigheden, contacten en eenzaamheid te beschrijven.

3.3 Conclusie en reflectie

Het laatste decennium heeft het internet zich razendsnel ontwikkeld, vandaag de dag heeft bijna iedere Nederlander thuis beschikking over internet. Jongeren brengen gemiddeld de meeste tijd door op het net; in 2005 kwam bijna een derde van het aantal uren internetgebruik per week voor rekening van mensen van 12 tot 25 jaar (CBS, 2005).

Met de komst van het internet kwamen ook de wetenschappers die zich uitspraken over eventuele positieve, maar toch vooral ook te verwachten negatieve effecten van het gebruik van internet.

In 1998 deden Kraut en zijn collega's onderzoek naar het effect van internetgebruik op het sociale en psychologische welzijn van de gebruikers (Kraut et al., 1998). De conclusie luidde dat internetgebruik leidde tot een afname van de communicatie met familie binnen het huishouden, een afname van de grootte van de sociale kring en een toename van gevoelens van depressie en eenzaamheid. Alle negatieve verwachtingen over internetgebruik werden hier dus bevestigd. Het onderzoek trok de aandacht van veel andere onderzoekers. Er werd veel kritiek geleverd, onder andere op de keuze voor respondenten en het ontbreken van een controlegroep (Shapiro, 1999 in Amichai-Hamburger, 2003). Daarnaast lieten de resultaten van andere onderzoekers zien dat internet helemaal geen effect had op de gebruiker, of juist alleen maar een positief effect zoals een toename van de grootte van het sociale netwerk (Franzen, 2000). Ook Kraut en zijn collega's kwamen in 2002 terug op hun eerder gestelde bevindingen en concludeerden dat er juist een positieve relatie is tussen internetgebruik, communicatie, sociale betrokkenheid en welzijn (Kraut et al., 2002).

Ondanks de vele onderzoeken is er dus nog veel onduidelijkheid over de precieze relatie tussen eenzaamheid en internetgebruik. Een mogelijke verklaring voor deze verschillende uitkomsten zou kunnen zijn dat er zogenaamde sterke en zwakke bindingen bestaan. Sterke bindingen zijn de relaties met mensen die je goed kent en die je vaak ontmoet, bijvoorbeeld op het werk, op school en op feestjes (Völker, 2008 in Weijers & Eliaerts 2008, p. 211). Van deze sterke bindingen heb je er wellicht minder als je meer tijd doorbrengt op het internet; je hebt dan juist meer zwakke bindingen. Via deze bindingen kan nieuwe informatie je netwerk binnenkomen die bijvoorbeeld kunt gebruiken bij het zoeken naar een baan.

Opvallend is dat adolescenten in dit kader relatief weinig onderzocht zijn terwijl zij veel gebruik maken van internet en volop in ontwikkeling zijn; niet alleen op lichamelijk, maar vooral ook op cognitief, emotioneel en sociaal gebied. Ze zijn dus een extra kwetsbare groep. Alle veranderingen die de jongeren doormaken kunnen stress en problemen met zich mee brengen zoals depressiviteit en eenzaamheid. Internetgebruik zou op al deze ontwikkelingen en problemen een effect kunnen hebben; wanneer jongeren meer tijd besteden aan het online onderhouden van relaties bestaat de kans dat essentiële sociale vaardigheden niet worden ontwikkeld.

Onderzoek van Prins (2008) liet zien dat jongeren die meer op MSN zaten eenzamer waren. Maar, zoals bij de meeste onderzoeken op dit vlak, was de causaliteit moeilijk aan te geven;

het zou dus ook kunnen dat die jongeren al om een andere reden eenzamer waren en daarom meer op MSN zaten. Uit onderzoek van Subrahmanyam en Greenfield (2008) kwam naar voren dat internet nuttig kan zijn voor jongeren, bijvoorbeeld om de eerste stap te zetten voor mensen die sociaal angstig zijn, maar dat het ook gevaren met zich mee kan brengen, zoals intimidatie en pesterijen.

De vraag hoe internetgebruik, sociale vaardigheden en eenzaamheid zich tot elkaar verhouden is nog niet beantwoord. Vooral de rol van sociale vaardigheden heeft in onderzoek geen of weinig aandacht gekregen terwijl een link goed denkbaar is. Wanneer jongeren sociale relaties steeds meer via het internet gaan onderhouden zijn er immers minder 'real-life' interacties waarin sociale vaardigheden geleerd en geoefend kunnen worden.

4. METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING

In dit hoofdstuk zullen de gebruikte onderzoeksmethoden besproken worden. Allereerst wordt een definitie gegeven van de belangrijkste theoretische begrippen. Vervolgens komt kort de methode van dataverzameling aanbod waarna vervolgens de steekproef wordt omschreven. Daarna zullen de meetinstrumenten besproken worden en ten slotte zal kort uiteengezet worden welke analysemethoden worden toegepast.

4.1 Belangrijkste theoretische begrippen

In dit onderzoek draait het om drie hoofdbegrippen: internetgebruik, sociale vaardigheden en eenzaamheid. Hieronder zal een korte definitie van de begrippen gegeven worden. Verderop in het hoofdstuk zullen deze verder geoperationaliseerd worden.

Internetgebruik wordt gedefinieerd als het aantal uur dat iemand deelneemt aan het grote openbare netwerk van computernetwerken via een computer. Het wordt in dit onderzoek onderverdeeld in dertien functies die betrekking hebben op sociaal (bijvoorbeeld chatten), informatief (bijvoorbeeld informatie voor school opzoeken) en ontspannend gebruik (bijvoorbeeld doelloos rond surfen).

Merrell en Gimpel (1998) omschrijven een sociaal vaardig persoon als iemand die vriendschappen makkelijk kan ontwikkelen en onderhouden, moeilijke sociale problemen tactvol kan oplossen en meegaand kan omgaan met sociale situaties. Dit is de definitie van sociale vaardigheden die in dit onderzoek gebruikt zal worden.

Eenzaamheid wordt in dit onderzoek gedefinieerd als een onplezierige ervaring waarbij de sociale relaties niet voldoen aan je behoefte aan vriendschap en intimiteit.

4.2 Methode

Voor het onderzoek wordt gebruik gemaakt van een enquête (zie bijlage). Het onderzoek draait om twee factoren waarvan verondersteld wordt dat deze samenhangen met internetgebruik, namelijk sociale vaardigheden en eenzaamheid. Met behulp van een enquête kunnen veel respondenten systematisch ondervraagd worden en ook kan meteen geselecteerd worden op bijvoorbeeld schoolniveau en leeftijd.

4.3 Data

In dit onderzoek zijn jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 18 jaar geënquêteerd. Dit is een groep adolescenten die relatief veel gebruik maakt van internet en gemakkelijk via één instituut te bereiken is, namelijk via de middelbare school. De steekproef bestaat uit 159 jongeren van 12 tot en met 18 jaar. Het onderzoek is uitgevoerd op twee middelbare scholen; één school voor Havo en VWO in Zeist; het Openbaar Zeister Lyceum, en één school voor VMBO in Doorn, Schoonoord Doorn. Op het Openbaar Zeister Lyceum hebben twee vierde klassen en twee vijfde klassen de enquête ingevuld. Op Schoonoord Doorn hebben een eerste tot en met een vierde klas van het VMBO de enquête ingevuld. De enquêtes zijn klassikaal bij de respondenten afgenomen.

De steekproef bestaat voor 44.7% uit jongens en voor 55.3% uit meisjes. De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 15.36 jaar. VMBO'ers maken 52.2% van de steekproef uit, 25.8% zijn Havisten en 22.0% is VWO'er. Het eerste tot en met het vijfde leerjaar wordt vertegenwoordigd in de steekproef; 13.2% van de respondenten zit in de eerste klas, 14.5% in de tweede klas, 13.2% in de derde klas, 39.0% in de vierde klas en 20.1% in de vijfde klas (zie voor een overzicht tabel 5.1).

4.4 Meetinstrumenten

Aan het begin van de enquête (zie de bijlage voor de hele enquête) zijn een aantal vragen over achtergrondkenmerken opgenomen. De respondenten moesten hier aangeven wat hun sekse was (man/vrouw), hun leeftijd (open vraag; leeftijd in jaren), schoolniveau (keuze uit VMBO, Havo, VWO) en leerjaar (keuze uit leerjaar 1 t/m 6).

De rest van de enquête is opgedeeld in drie onderdelen, die later elk tot een schaal geconstrueerd zijn.

De eerste schaal, 'internetten', meet het internetgebruik van de respondenten in uren per week (Cronbach's Alpha = .669). De schaal bestaat uit dertien items die betrekking hebben op sociale vormen van internetgebruik (zoals chatten en het meedoen aan online fora), op informatief internetgebruik (bijvoorbeeld voor het zoeken naar informatie voor schoolwerk) en op ontspannend internetgebruik (bijvoorbeeld doelloos rondsurfen). Om de schaal te maken zijn de scores op de dertien items voor iedere respondent bij elkaar opgeteld.

De tweede schaal die gebruikt wordt in dit onderzoek is de ‘sociale vaardigheden’ schaal (Crobach’s Alpha = .748). Deze schaal bestaat uit acht items en meet de sociale vaardigheden van de respondenten. Er werd hier bijvoorbeeld gesteld: *Ik vind het makkelijk om initiatief te nemen tot contact*. De respondenten konden vervolgens op een schaal aangeven hoezeer de stelling op hen van toepassing was. De antwoordmogelijkheden waren *klopt helemaal, klopt, klopt een beetje, klopt niet, klopt helemaal niet*. Het antwoord *klopt helemaal* kreeg in de analyse de code 5, *klopt helemaal niet* kreeg code 1. Een hogere score betekent dus dat de respondent meer sociale vaardigheden heeft. Om de schaal te construeren zijn de acht items zijn bij elkaar opgeteld en vervolgens is het gemiddelde daarvan genomen.

De derde schaal is de ‘eenzaamheid’ schaal (Cronbach’s Alpha = .919), deze bestaat uit twaalf items en meet gevoelens van eenzaamheid. Deze schaal is afgeleid van de al bestaande UCLA Loneliness Scale (Russell et al., 1980 in Amichai-Hamburger, 2003). Een vraag die bijvoorbeeld gesteld werd is: *Hoe vaak heb je het gevoel dat je niemand hebt om tegen te praten?* De antwoordmogelijkheden waren: *vaak, soms, bijna nooit, nooit*. *Vaak* kreeg de code 4 en *nooit* de code 1. Een hoge score betekent hier dus meer gevoelens van eenzaamheid. Om de schaal te creëren zijn de twaalf items bij elkaar opgeteld en is vervolgens het gemiddelde genomen.

4.5 Analyse

De verzamelde data zijn geanalyseerd met behulp van het statistische programma SPSS. Allereerst is een univariate analyse uitgevoerd; de achtergrond kenmerken van de 159 respondenten en hun scores op de drie schalen zijn beschreven.

Vervolgens zijn een aantal bivariate analyses uitgevoerd om te kijken of er significante verschillen op internetgebruik, sociale vaardigheden en eenzaamheid waren op het gebied van sekse (met behulp van de Independent Samples T-test), schoolniveau (met behulp van een ANOVA en een Tukey-test) en leerjaren (met behulp van een ANOVA). Ook is een correlatiematrix gemaakt met daarin de variabelen internetten, sociale vaardigheden en eenzaamheid om te kijken of en hoe deze variabelen correleren.

De drie eerder opgestelde hypothesen (zie hoofdstuk 2.3) zijn getoetst door middel van lineaire regressie analyses. Er zijn drie modellen gemaakt. Ten eerste een model waarin de regressie tussen internetgebruik en sociale vaardigheden getoetst wordt. Vervolgens is de

regressie tussen internetgebruik en eenzaamheid getoetst. Ten slotte is getoetst of sociale vaardigheden een medierende rol speelt in de relatie tussen internetgebruik en eenzaamheid.

5. RESULTATEN EN ANALYSE

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van de dataverzameling en de analyse daarvan besproken worden. Allereerst zullen een aantal beschrijvende en bivariate analyses getoond worden. Vervolgens worden de eerder genoemde hypothesen getoetst met behulp van lineaire regressie analyses.

5.1 Beschrijvende statistieken

De respondenten uit de steekproef internetten gemiddeld 28.27 uur per week (zie tabel 5.1 op de volgende pagina). Er is één respondent die nooit internet gebruikt. Het maximaal aantal uren per week dat een respondent gebruik maakt van internet is 86.5.

Chatten wordt het meest gedaan op internet ($M = 9.50$), daarnaast zijn hyven ($M = 4.65$) en doelloos rondsurfen ($M = 3.16$) populaire bezigheden. Informatie over banen zoeken ($M = 0.12$) en adressen zoeken ($M = 0.21$) worden het minst gedaan door de respondenten.

Uit de antwoorden van de respondenten blijkt dat ze van zichzelf vinden dat ze vrij veel sociale vaardigheden hebben ($M = 3.68$) en over het algemeen niet erg eenzaam zijn ($M = 1.82$).

Tabel 5.1. Beschrijvende Statistieken (N = 159)

	<i>%</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Range</i>
Achtergrond				
Sekse				
- Jongen	44.7			
- Meisje	55.3			
Leeftijd		15.36	1.47	12 - 18
Schoolniveau				
- VMBO	52.2			
- Havo	25.8			
- VWO	22.0			
Leerjaar				
- 1e leerjaar	13.2			
- 2e leerjaar	14.5			
- 3e leerjaar	13.2			
- 4e leerjaar	39.0			
- 5e leerjaar	20.1			
Internetten		28.27	22.56	0 – 86.5
- Aantal uur per week chatten		9.50	8.93	0 – 40
- Aantal uur per week hyves		4.65	6.15	0 – 28
- Aantal uur per week forum		1.27	3.66	0 – 22
- Aantal uur per week games/muziek zoeken		2.59	3.76	0 – 20
- Aantal uur per week software zoeken		0.70	1.69	0 – 10
- Aantal uur per week online winkelen		0.39	1.22	0 – 10
- Aantal uur per week online nieuws lezen		0.98	2.13	0 – 15
- Aantal uur per week info over banen zoeken		0.12	0.41	0 – 3
- Aantal uur per week info voor school zoeken		1.82	2.32	0 – 12
- Aantal uur per week adressen zoeken		0.21	0.66	0 – 6
- Aantal uur per week andere info zoeken		2.19	3.55	0 – 20
- Aantal uur per week sekswebsites bezoeken		0.71	2.04	0 – 11
- Aantal uur per week doelloos rondsurfen		3.16	4.27	0 – 21
Sociale Vaardigheden		3.68	0.54	1 – 5
Eenzaamheid		1.82	0.64	1 – 4

5.2 Bivariate analyses

De meisjes ($M = 1.93$) uit de steekproef zijn significant ($t = -2.624, p = .010$) eenzamer dan de jongens ($M = 1.67$). Bij het internetgebruik ($M_{\text{jongens}} = 25.33, M_{\text{meisjes}} = 30.64, t = -1.480, p = .141$) en de sociale vaardigheden ($M_{\text{jongens}} = 3.72, M_{\text{meisjes}} = 3.64, t = .893, p = .373$) zijn geen significante verschillen tussen jongens en meisjes (zie bijlage tabel 9.1 en 9.2).

Ook tussen respondenten van verschillende schoolniveaus worden een aantal significante verschillen gevonden. Ten eerste zijn er significante verschillen bij internetgebruik ($F = 5.94, p = .003$). Na uitvoeren van de Tukey-test blijkt dat VMBO'ers ($M = 33.52$) significant ($p = .003$) meer internetten dan VWO'ers ($M = 18.81$). Ook bij de variabele eenzaamheid zijn significante verschillen ($F = 4.68, p = .011$). Uit de Tukey-test blijkt dat VMBO'ers ($M = 1.91$) significant ($p = .010$) eenzamer zijn dan Havisten ($M = 1.56$).

Bij sociale vaardigheden zijn er geen significante verschillen tussen de respondenten van de verschillende schoolniveaus ($F = .113, p = .893$) (zie bijlage tabel 9.3, 9.4 en 9.5).

Wat leerjaren betreft blijken er na het uitvoeren van een ANOVA geen significante verschillen te zijn op internetgebruik ($F = 1.67, p = .160$), sociale vaardigheden ($F = .129, p = .972$) en eenzaamheid ($F = 1.34, p = .258$) (zie bijlage tabel 9.6 en 9.7).

5.3 Correlaties

De correlatie tussen sociale vaardigheden en eenzaamheid is significant ($p = .000$). Er is sprake van een negatief verband (zie tabel 5.2 op de volgende pagina), dus meer sociale vaardigheden betekent minder gevoelens van eenzaamheid. Ook de correlatie tussen internetten en eenzaamheid is significant ($p = .034$). Er is een positief verband tussen internetgebruik en eenzaamheid; hoe meer iemand internet, des te eenzamer diegene dus is. Deze richting wordt ook in de hypothese veronderstelt.

Tabel 5.2. Correlaties tussen internetten, sociale vaardigheden en eenzaamheid

		Internetten	Sociale Vaardigheden
Internetten	Pearson Correlatie		
	<i>p</i>		
Sociale Vaardigheden	Pearson Correlatie	.005	
	<i>p</i>	.952	
Eenzaamheid	Pearson Correlatie	.168*	-.428**
	<i>p</i>	.034	.000

* = $p < 0.05$

** = $p < 0.01$

5.4 Lineaire regressie analyses

Voor het toetsen van de drie eerder genoemde hypothesen (zie hoofdstuk 2.3) zijn drie lineaire regressie analyses uitgevoerd.

5.4.1 Hypothese 1

Hypothese 1 heeft betrekking op het verband tussen internetgebruik en sociale vaardigheden. De verwachting is dat hoe meer aantal uur er per week iemand gebruik maakt van internet, des te minder sociale vaardigheden diegene zal hebben.

Voor hypothese 1 is de regressie tussen internetten en sociale vaardigheden getoetst. Sekse, leeftijd en schoolniveau zijn opgenomen als controlevariabelen.

In tabel 5.3 is te zien dat het totale regressiemodel niet significant is ($p = .965$). Ook zijn er geen significante verbanden tussen sociale vaardigheden en de controle variabelen. Internetten heeft ook geen significant verband met sociale vaardigheden ($p = .924$), de hypothese wordt dus niet bevestigd.

Tabel 5.3 Regressie Tabel 1: Lineaire regressie van sociale vaardigheden

	<i>B</i>	<i>S.E.</i>	<i>Bèta</i>	<i>p</i>
Totaal Model				.965
Achtergrondvariabelen				
Sekse	-.074	.089	-.069	.408
Leeftijd	.008	.037	.021	.836
Schoolniveau				
- VMBO	.046	.129	.043	.722
- Havo	.037	.129	.030	.773
- VWO (ref)				
Internetten	.000	.002	.008	.924
N = 159				
R² = .006				

Afhankelijke variabele: Sociale Vaardigheden

* = $p < .05$

** = $p < .01$

5.4.2 Hypothese 2

Hypothese 2 heeft betrekking op het verband tussen internetgebruik en gevoelens van eenzaamheid. De verwachting is dat iemand die meer gebruik maakt van internet ook meer eenzaam zal zijn.

Voor de tweede hypothese is de regressie tussen internetgebruik en eenzaamheid getoetst met een lineair regressie model. Wederom zijn sekse, leeftijd en schoolniveau de controlevariabelen. Eenzaamheid is in het model de afhankelijke variabele.

In tabel 5.4 is te zien dat het gehele regressiemodel significant is ($p = .005$). Daarnaast is het schoolniveau Havo significant ($p = .035$). De Havisten zijn in dit model dus significant eenzamer dan de VMBO'ers en VWO'ers. In additionele analyses is de referentiecategorie verwisseld. Wanneer VMBO als referentiecategorie gebruikt werd, was Havo significant ($p = .039$) en VWO niet ($p = .964$). Havo had dan een negatieve Bèta (-.208), wat dus wil zeggen dat zij ook nu eenzamer zijn dan VMBO'ers en VWO'ers. Wanneer Havo zelf als referentiecategorie gebruikt werd waren zowel VMBO ($p = .039$) en VWO ($p = .035$) significant. In dit geval hadden beiden een positieve Bèta (Bèta VMBO = .237 en Bèta VWO = .201), zij zijn dus minder eenzaam in dit model.

De controlevariabele sekse is bijna significant ($p = .058$). De variabele waar het uiteindelijk om gaat, internetten, is ook bijna significant ($p = .079$). Er is sprake van een trend (de p -waarde ligt tussen de .05 en de .10). De hypothese wordt dus niet bevestigd maar er is wel een trend gevonden die in de richting van de hypothese gaat (meer internetten betekent meer gevoelens van eenzaamheid).

Tabel 5.4 Regressie Tabel 2: Lineaire regressie van eenzaamheid

	<i>B</i>	<i>S.E.</i>	<i>Bèta</i>	<i>p</i>
Totaal Model				.005*
Achtergrondvariabelen				
Sekse	.193	.101	.150	.058
Leeftijd	.010	.043	.024	.810
Schoolniveau				
- VMBO	-.007	.146	-.005	.964
- Havo	-.310	.146	-.212	.035*
- VWO (ref)				
Internetten	.004	.002	.142	.079
N = 159				
R² = .080				

Afhankelijke variabele: eenzaamheid

* = $p < .05$

** = $p < .01$

5.4.3 Hypothese 3

Hypothese 3 heeft betrekking op de mediatie van sociale vaardigheden tussen internetgebruik en eenzaamheid. Verwacht wordt dat sociale vaardigheden een medieren tussen internetgebruik en eenzaamheid; dus dat het verband tussen internetgebruik en eenzaamheid voor een deel verklaard wordt door sociale vaardigheden.

Voor het toetsen van de derde hypothese zijn twee regressie modellen gemaakt, met eenzaamheid als afhankelijke variabele (zoals ook bij hypothese 2 gedaan is). In het tweede model is sociale vaardigheden daaraan toegevoegd als medierende variabele (zie tabel 5.4). Ook hier zijn sekse, leeftijd en schoolniveau opgenomen als controle variabelen.

Te zien is dat zowel model 1 ($p = .005$) en model 2 ($p = .000$) significant zijn. Ook is te zien dat het schoolniveau Havo weer significant is in model 1 ($p = .035$) en in model 2 ($p = .028$). Internetten is na toevoeging van sociale vaardigheden als medierende variabele wel significant ($p = .047$). De B verandert niet (blijft .004) en de $B\grave{e}ta$ verandert minimaal; deze wordt iets groter (van .142 in model 1 naar .145 in model 2). Voor mediatie zouden de coëfficiënten juist minder significant of minder groot moeten worden, het is dus niet aan te tonen is dat sociale vaardigheden een medierende variabele is tussen internetgebruik en eenzaamheid; de hypothese wordt dus niet bevestigd.

Sociale vaardigheden zelf is wel significant ($p = .000$) in het model; het heeft een negatief verband met eenzaamheid. Meer sociale vaardigheden betekent hier dus minder gevoelens eenzaamheid. Blijkbaar hebben internetgebruik en sociale vaardigheden beide een redelijk onafhankelijke samenhang met eenzaamheid.

Tabel 5.5 Regressie Tabel 3: Lineaire regressie van eenzaamheid: Relatie tussen internetgebruik en eenzaamheid met sociale vaardigheden als mediator

	<i>B</i>	<i>S.E.</i>	<i>B\grave{e}ta</i>	<i>p</i>		<i>B</i>	<i>S.E.</i>	<i>B\grave{e}ta</i>	<i>p</i>
Model 1				.005*	Model 2				.000**
Achtergrond variabelen					Achtergrond variabelen				
Sekse	.193	.101	.150	.058	Sekse	.156	.092	.122	.090
Leeftijd	.010	.043	.024	.810	Leeftijd	.014	.038	.032	.713
Schoolniveau					Schoolniveau				
- VMBO	-.007	.146	-.005	.964	- VMBO	.016	.132	.013	.903
- Havo	-.310	.146	-.212	.035*	- Havo	-.291	.132	-.199	.028*
- VWO (ref)					- VWO (ref)				
Internetten	.004	.002	.142	.079	Internetten	.004	.002	.145	.047*
					Sociale Vaardigheden	-.495	.083	-.415	.000**
N = 159					N = 159				
R² = .080					R² = .259				

Afhankelijke variabele: eenzaamheid
 Mediatie variabele: sociale vaardigheden

* = $p < .05$
 ** = $p < .01$

6. REFLECTIE EN DISCUSSIE

Het doel van dit onderzoek was het achterhalen van de relatie tussen internetgebruik, sociale vaardigheden en eenzaamheid bij adolescenten. Bij 159 respondenten werd een enquête afgenomen waarin vragen opgenomen waren met betrekking tot het internetgebruik, de sociale vaardigheden en gevoelens van eenzaamheid. De data is vervolgens geanalyseerd met behulp van SPSS (zie hoofdstuk 5) en hieronder zal een interpretatie van deze data uiteengezet worden.

6.1 Belangrijkste resultaten

Voor de eerste hypothese, *‘Hoe meer aantal uur er per week iemand gebruik maakt van internet, des te minder sociale vaardigheden diegene zal hebben’*, werd geen bevestiging gevonden. Er is dus geen significant verband tussen internetgebruik en sociale vaardigheden.

Voor de tweede hypothese, *‘Hoe meer aantal uur per week iemand gebruik maakt van internet, des te eenzamer diegene is’*, werd geen bevestiging gevonden, maar wel een trend in de richting van de hypothese. Er zijn dus aanwijzingen voor een verband tussen internetgebruik en eenzaamheid, waarbij meer internetgebruik samenhangt met meer gevoelens van eenzaamheid.

Voor de laatste hypothese, *‘De relatie tussen internetgebruik en eenzaamheid wordt gemedieerd door sociale vaardigheden; hoe meer sociale vaardigheden, des te minder eenzaam’*, werd geen bevestiging gevonden; internetgebruik en sociale vaardigheden bleken beiden onafhankelijk van elkaar een relatie te hebben met eenzaamheid, maar van mediatie van sociale vaardigheden is geen sprake.

Er zijn dus wel aanwijzingen voor een positief verband tussen internetgebruik en eenzaamheid. Sociale vaardigheden speelt in dat verband geen medierende rol. De variabele sociale vaardigheden heeft wel een significant negatief verband met eenzaamheid. Wanneer iemand meer sociale vaardigheden heeft is diegene dus minder eenzaam; dit werd op zich ook verwacht maar de voor de verwachte medierende rol van sociale vaardigheden is dus geen bevestiging gevonden.

6.2 Andere interessante resultaten

Er zijn nog een aantal andere resultaten uit de analyse naar voren gekomen die de moeite van het melden zeker waard zijn. Zo bleek bijvoorbeeld uit de bivariate analyse van sekse van meisjes significant eenzamer zijn dan jongens. Er is een grote kans dat dit verschil vooral veroorzaakt wordt door de relatief kleine steekproef, maar een andere mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat meisjes onzekerder zijn dan jongens van dezelfde leeftijd en daardoor bijvoorbeeld wat meer moeite hebben met het maken van vrienden en dus wat eenzamer voelen.

Ook het feit dat de VMBO'ers veel meer internetten dan VWO'ers in deze steekproef is opvallend. Hier is geen directe duidelijke verklaring voor te geven. Maar een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat het verschil verklaard wordt door een verschil in levensstijl van VMBO'ers en VWO'ers (VWO'ers vinden het werken aan school bijvoorbeeld misschien belangrijker; ze besteden dan minder tijd aan internetten).

In de regressiemodellen is VWO als referentiecategorie gebruikt voor schoolniveau. In de modellen van hypothese 2 en 3 kwam Havo telkens als significant naar voren. Voor hen geldt dus dat ze significant eenzamer zijn wanneer ze meer internetten. Ook hiervoor is moeilijk een goed onderbouwde verklaring te geven; misschien gebruiken respondenten van verschillende schoolniveaus het internet op een andere manier waardoor het een ander effect heeft, of reageren ze anders op wat ze zien en meemaken op het internet. Maar het meest waarschijnlijke is dat dit effect vooral veroorzaakt wordt door het feit dat er een kleine steekproef gebruikt is waardoor wellicht gemakkelijker significante verschillen ontstaan. Er is meer onderzoek nodig om hier een echt bevredigend antwoord op te kunnen geven.

6.3 Terugkoppeling; is internet schadelijk?

Er is een trend gevonden die wijst op een mogelijk positief verband tussen internetgebruik en eenzaamheid. Meer internetgebruik hangt dus samen met meer gevoelens van eenzaamheid. Wat de rol van sociale vaardigheden hierin is is niet duidelijk geworden; er is geen significant verband gevonden tussen internetgebruik en sociale vaardigheden en ook medieren sociale vaardigheden niet in de relatie tussen internetgebruik en eenzaamheid. Wel is gebleken dat sociale vaardigheden significant negatief samenhangen met eenzaamheid; dus meer sociale vaardigheden betekent minder eenzaamheid.

Het is onmogelijk om nu te zeggen of internetgebruik wel of niet schadelijk is. Er zijn geen harde significante verbanden gevonden en de richting van het causale verband blijft onbekend. Al was het verband tussen internetgebruik en eenzaamheid significant, dan nog kan er niet zomaar van een effect gesproken worden. Er is longitudinaal onderzoek nodig om te kijken hoe het verband loopt; gaan eenzame mensen meer internetten of wordt je eenzaam als je veel internet?

6.4 Vergelijking met eerder onderzoek

Zoals al naar voren kwam in hoofdstuk 3 is na jaren van onderzoek nog steeds niet helemaal duidelijk wat internet met haar gebruikers doet. De eerste onderzoeken die gedaan werden maakten vooral melding van negatieve effecten; later werden de berichten positiever. In dit onderzoek is een negatieve trend gevonden. Dit zou dus een aanwijzing zijn voor de paradox die aan het begin van hoofdstuk 3 besproken is; ondanks het feit dat de respondenten aangaven vooral veel te chatten en te hyven (ze gebruiken het internet dus veel voor communicatieve doeleinden) lijkt meer internetgebruik toch samen te hangen met meer gevoelens van eenzaamheid.

Op één respondent na maakten alle respondenten gebruik van internet. Het gemiddeld aantal uur per week dat ze internetten was 28.27, dat is dus ruim vier uur per dag, dat is een behoorlijk deel van de dag. In combinatie met de trend die gevonden is zou het best waar kunnen zijn wat Steyaert (2003) zei: “Terwijl de communicatiebekabeling stijgt, daalt de ‘sociale’ bekabeling”.

Voor het positieve effect van internetgebruik wat in de laatste onderzoeken (bijvoorbeeld Franzen, 2000) veel naar voren kwam is in dit onderzoek geen aanwijzing gevonden. Al kan natuurlijk wel gezegd worden dat de respondenten uit de steekproef over het algemeen niet erg eenzaam waren, ondanks het feit dat gemiddeld vier uur per dag online wordt doorgebracht.

6.5 Beperkingen

Er zijn ook een aantal beperkingen aan dit onderzoek, die voor een deel natuurlijke verklaard kunnen worden door het relatief korte tijdsbestek waarin dit onderzoek is uitgevoerd. Ten eerste is dit onderzoek gebaseerd op een relatief kleine steekproef ($N = 159$). Er was simpelweg niet meer tijd om nog meer respondenten mee te laten doen aan het onderzoek.

Misschien was het verband tussen internetgebruik en eenzaamheid dan wel significant geweest in plaats van alleen een trend.

Ten tweede zijn alle respondenten afkomstig uit twee scholen uit het midden van het land. Voor de validiteit is het beter respondenten uit meer verschillende scholen te selecteren. Jongeren van een school in Limburg zijn immers anders dan jongeren van een school in Amsterdam. Voor de praktische haalbaarheid is echter gekozen het onderzoek tot twee scholen te beperken; waardoor de resultaten niet echt generaliseerbaar zijn.

Een beperking die niet te maken heeft met het tijdsbestek waarin het onderzoek is uitgevoerd is dat misschien niet alle facetten van sociale vaardigheden gemeten zijn. Ik heb die schaal zelf samengesteld, en hij was betrouwbaar, maar de vraag blijft natuurlijk of ik wel alle aspecten van het begrip sociale vaardigheden heb gemeten, in de volgende paragraaf kom ik hier nog op terug.

6.6 Aanbevelingen

Allereerst zou het interessant zijn om sociale vaardigheden op een andere manier te meten om te zien wat het dan voor een rol speelt in de relatie tussen internetgebruik en eenzaamheid. Misschien is het mogelijk een experiment te doen waarin mensen bij elkaar gebracht worden en opdrachten krijgen waar ze hun sociale vaardigheden voor moeten inzetten (zoals overleggen, vrienden maken, luisteren naar anderen). Als je dan observeert en mensen een soort cijfer geeft voor hun handelen in dat experiment zou je dat vervolgens kunnen koppelen aan het internet gebruik en de score op de eenzaamheidsschaal.

Daarnaast is het vooral aan te bevelen om onderzoek te doen naar het causale verband tussen internetgebruik en eenzaamheid. Er moet dus een longitudinaal onderzoek uitgevoerd worden, met een grote representatieve steekproef, om te kijken in welke richting het causale verband loopt. Zo kan dan gezien worden wat eerst is; de eenzaamheid (die leidt tot meer internetgebruik) of het internetgebruik (wat leidt tot meer eenzaamheid). Zo is dan ook beter te zien waar het probleem ligt zodat een passende oplossing gevonden kan worden. Het heeft immers geen zin om eenzame jongeren achter het internet vandaan te houden als blijkt dat ze juist hun eenzaamheid kunnen verdrijven door het gebruik van internet.

Daarnaast zou het interessant kunnen zijn om specifiek te kijken of er een verschil is tussen het effect van sociale vormen van internetgebruik en andere vormen; dus of het uitmaakt of je internet veel gebruikt voor communicatie of juist veel voor bijvoorbeeld het zoeken naar informatie. In dit onderzoek waren ook al verschillende vormen van internetgebruik opgenomen in de vragenlijst maar deze zijn uiteindelijk allemaal samengevoegd tot één internetten-schaal omdat specifiekere schalen niet sterk genoeg waren.

7. CONCLUSIE

Er zijn in dit onderzoek drie hypothesen getoetst om de relatie tussen internetgebruik, sociale vaardigheden en eenzaamheid te achterhalen. Allereerst is er getest of er een significant verband bestaat tussen internetgebruik en sociale vaardigheden; dit bleek niet zo te zijn ($p = .924$). Vervolgens is getest of er een significant verband is tussen internetgebruik en eenzaamheid. Ook hier werd geen significant resultaat gevonden, maar wel een trend ($p = .079$) in de richting van de hypothese. Ten slotte is getest of sociale vaardigheden een medierende variabele is tussen internetgebruik en eenzaamheid. Hiervoor werd geen bevestiging gevonden. Internetgebruik ($p = .047$) en sociale vaardigheden ($p = .000$) hebben onafhankelijk van elkaar wel een verband met eenzaamheid maar van mediatie is geen sprake. Het verband tussen sociale vaardigheden en eenzaamheid is negatief; iemand met meer sociale vaardigheden heeft dus minder gevoelens van eenzaamheid.

Er zijn geen sluitende bewijzen gevonden om een goed antwoord te kunnen geven op de vraag wat de relatie is tussen internetgebruik, sociale vaardigheden en eenzaamheid bij adolescenten. Er kan wel gezegd worden dat er geen verband is tussen internetgebruik en sociale vaardigheden en dat er een trend is die erop wijst dat internetgebruik en eenzaamheid positief samenhangen (dus iemand die meer gebruik maakt van internet is eenzamer). Ook blijkt sociale vaardigheden geen medierende variabele te zijn, maar deze hangt op zichzelf wel negatief samen met eenzaamheid.

Wat de relatie tussen deze drie variabelen is blijft dus onduidelijk, er is naar mijn mening vooral een grootschalig longitudinaal onderzoek nodig om echt de effecten van internet op haar gebruikers te kunnen zien.

8. REFERENTIES

- Amichai-Hamburger, Y., & Ben-Artzi, E. (2003). Loneliness and internet use. *Computers in Human Behavior, 19*, 71-81.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2005). *De digitale economie 2005*. CBS Persartikel.
- Christenson, P.G. & Roberts, D.F. (2004). *It's not only rock & roll. Popular music in the lives of adolescents*. Hampton Press.
- Communicatie (2004). *Internet verdrijft eenzaamheid*. Gevonden 12 januari, 2009, op <http://www.communicatieonline.nl/nieuws/bericht/internet-verdrijft-eenzaamheid/>
- Cummings, J. N., Butler, B., & Kraut, R. (2002). The quality of online social relationships. *Communications of the ACM, 45*, 103-108.
- Franzen, A. (2000). Does the internet make us lonely? *European Sociological Review, 16*, 427-438.
- Gestsdottir, S. & Lerner, R.M. (2008). Positive development in Adolescence: The development and role of intentional self-regulation. *Human Development, 51*, 202-224.
- Haan, J. de & Hof, C. van 't (2006). *Jaarboek ICT en samenleving. De digitale generatie*. Amsterdam: Boom.
- Kimmel, C. & Weiner, I.B. (1995). *Adolescence. A developmental transition*. John Wiley & Sons, Inc.
- Kraut, R., Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J. N., Helgeson, V., & Crawford, A. (2002). Internet paradox revisited. *Journal of Social Issues, 58*, 49-74.
- Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukopadhyay, T. & Scherlis, W. (1998). Internet paradox. A social technology that reduces social involvement and psychological well-being? *American Psychologist, 55*, 1017-1031.
- Maczewski, M. (2002) Exploring identities through the Internet: youth experiences online. *Child & Youth Care Forum, 31*, 111-129.

- Merrell, K. W. & Gimpel, G. A. (1998). *Social skills of children and adolescents: Conceptualization, assessment and treatment*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Morahan-Martin, J., & Schumacher, P. (2003). Loneliness and social uses of the internet. *Computers in Human Behavior*, 19, 659-671.
- Prins, M. (2008). *De deugd van tegenwoordig*. Radboud Universiteit Nijmegen.
- Putnam, R.D. (2000) *Bowling Alone. The Collaps and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Schmeets, H. (2001). *Zijn internetters eenzaam?* CBS Index, 30-31.
- Steyaert, J. (2003). Je chat met de hele wereld, maar kent je buurman niet meer, in De Haan, J. & Steyaert, J. (red.) *Jaarboek ICT en Samenleving 2003*. Sociaal Cultureel Planbureau, 47-68.
- Steyaert, J., & Haan, J. de (2001). *Geleidelijk digitaal: Een nuchtere kijk op de sociale gevolgen van ICT*. Sociaal Cultureel Planbureau.
- Subrahmanyam, K. & Greenfield, P. (2008). Online communication and adolescent relationships. *Future of Children*, 18, 119-146.
- Völker, B., Baerveldt, C. & Driessen, F. (2008). Vriendschap en criminaliteit bij jongeren, in Weijers, I. & Eliaerts, C. (red.) *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit*. Boom Juridische Uitgevers, 209-221.

9. BIJLAGEN

- Enquête
- Tabellen bivariate analyses

ENQUÊTE

Enquête Internetgebruik

Voor mijn studie Algemene Sociale Wetenschappen aan de Universiteit van Utrecht ben ik bezig met een onderzoek. Het doel van dit onderzoek is achterhalen hoe internetgebruik samenhangt met hoe je leven er verder uit ziet. Als doelgroep heb ik gekozen voor jullie; middelbare scholieren van 12 tot en met 18 jaar, omdat jullie veel gebruik maken van internet.

De vragenlijst is anoniem, ik kan dus niet zien wie wat ingevuld heeft. De ingevulde vragenlijsten worden alleen gebruikt voor mijn onderzoek, je school krijgt de gegevens dus *niet* te zien.

Deze enquête bestaat uit drie delen; het invullen van de enquête zal ongeveer 5 tot 10 minuten in beslag nemen. Lees de vragen rustig door, kijk goed wat de antwoordmogelijkheden zijn en vul vervolgens je antwoord in. Vul alsjeblieft alle drie de delen eerlijk in en sla s.v.p. geen vragen over.

Op de laatste pagina is ook wat ruimte voor eventuele opmerkingen.

Succes!

Voordat je begint zou ik graag het volgende van je willen weten:

Leeftijd:

Geslacht: man / vrouw

Schoolniveau: VMBO – Havo – Havo/VWO – VWO

Leerjaar: 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6

Deel 1

Geef hieronder aan hoeveel uur je *in een gemiddelde week* ongeveer besteed aan de verschillende internetfuncties die omschreven worden. Je mag ook halve uren invullen. Dus wanneer je bijvoorbeeld twee en een half uur bezig bent vul dan in: 2,5 uur. Als je bepaalde dingen nooit doet vul dan 0 uur in.

1. Hoeveel uur per week besteed je aan chatten (MSN en Chatrooms)? uur
2. Hoeveel uur per week besteed je aan vriendensites (Hyves)? uur
3. Hoeveel uur per week besteed je aan het deelnemen aan een forum? uur
4. Hoeveel uur per week zoek je naar games of muziek om te downloaden? uur
5. Hoeveel uur per week zoek je naar software om te downloaden? uur
6. Hoeveel uur per week besteed je aan online winkelen? uur
7. Hoeveel uur per week besteed je aan nieuws lezen op internet? uur
8. Hoeveel uur per week besteed je aan informatie over banen zoeken? uur
9. Hoeveel uur per week besteed je aan informatie voor je schoolwerk zoeken? uur
10. Hoeveel uur per week besteed je aan het zoeken van adressen? uur
11. Hoeveel uur per week besteed je aan het zoeken naar andere informatie? uur
12. Hoeveel uur per week bezoek je seks websites? uur
13. Hoeveel uur per week surf je doelloos rond? uur

Deel 2

Hieronder volgen 8 stellingen. Geef aan in hoeverre deze stellingen op jou van toepassing zijn; zet een kruisje in het rondje van het antwoord dat het best bij je past. Kies telkens één antwoord en sla s.v.p. geen vragen over!

14. Ik vind het makkelijk om initiatief te nemen tot contact.

Klopt helemaal

Klopt

Klopt een beetje

Klopt niet

Klopt helemaal niet

15. Ik kan makkelijk nieuwe vrienden maken.

Klopt helemaal Klopt Klopt een beetje Klopt niet Klopt helemaal niet

16. Ik vind het makkelijk sociale contacten te onderhouden.

Klopt helemaal Klopt Klopt een beetje Klopt niet Klopt helemaal niet

17. Ik kan goed onderhandelen wanneer er een probleem is.

Klopt helemaal Klopt Klopt een beetje Klopt niet Klopt helemaal niet

18. Ik kan goed samenwerken.

Klopt helemaal Klopt Klopt een beetje Klopt niet Klopt helemaal niet

19. Ik heb veel aandacht voor gevoelens van anderen.

Klopt helemaal Klopt Klopt een beetje Klopt niet Klopt helemaal niet

20. Ik stel veel vragen in nieuwe situaties.

Klopt helemaal Klopt Klopt een beetje Klopt niet Klopt helemaal niet

21. Ik ben goed in het voeren van gesprekken.

Klopt helemaal Klopt Klopt een beetje Klopt niet Klopt helemaal niet

Deel 3

Hieronder volgen 12 vragen over je gevoelens. Er zijn vier antwoordcategorieën; zet een kruisje in het rondje van het antwoord dat het best bij je past. Kies telkens één antwoord en sla s.v.p. geen vragen over!

22. Hoe vaak heb je het gevoel dat je te weinig vrienden hebt?

Vaak Soms Bijna nooit Nooit

23. Hoe vaak heb je het gevoel dat je geen goede vrienden hebt?

Vaak Soms Bijna nooit Nooit

24. Hoe vaak voel je je ongelukkig omdat je veel alleen moet doen?

Vaak Soms Bijna nooit Nooit

25. Hoe vaak heb je het gevoel dat je niemand hebt om tegen te praten?

Vaak Soms Bijna nooit Nooit

26. Hoe vaak zit het je dwars dat je je alleen voelt?
- 0 Vaak 0 Soms 0 Bijna nooit 0 Nooit
27. Hoe vaak heb je het gevoel dat niemand je begrijpt?
- 0 Vaak 0 Soms 0 Bijna nooit 0 Nooit
28. Hoe vaak je wacht je op een telefoontje of brief van iemand?
- 0 Vaak 0 Soms 0 Bijna nooit 0 Nooit
29. Hoe vaak voel je je helemaal alleen?
- 0 Vaak 0 Soms 0 Bijna nooit 0 Nooit
30. Hoe vaak heb je het gevoel dat het je niet lukt om met anderen te communiceren?
- 0 Vaak 0 Soms 0 Bijna nooit 0 Nooit
31. Hoe vaak mis je gezelschap om je heen?
- 0 Vaak 0 Soms 0 Bijna nooit 0 Nooit
32. Heb je vaak het gevoel dat je moeite hebt met vrienden maken?
- 0 Vaak 0 Soms 0 Bijna nooit 0 Nooit
33. Hoe vaak heb je het gevoel dat je wordt buitengesloten door anderen?
- 0 Vaak 0 Soms 0 Bijna nooit 0 Nooit
34. Hoe vaak voel je je eenzaam/alleen als je aan het internetten bent?
- 0 Vaak 0 Soms 0 Bijna nooit 0 Nooit
35. Hoe vaak ga je internetten om je minder alleen te voelen?
- 0 Vaak 0 Soms 0 Bijna nooit 0 Nooit

Eventuele opmerkingen:

.....

.....

.....

Bedankt voor het invullen van de enquête!

TABELLEN BIVARIATE ANALYSE

Bivariate analyse: Sekse

Tabel 9.1. Bivariate Analyse Sekse op internetten, sociale vaardigheden en eenzaamheid

	Sekse	N	M	S.D.
Internetten	Jongen	71	1.67	.56
	Meisje	88	1.93	.68
Sociale Vaardigheden	Jongen	71	3.72	.52
	Meisje	88	3.64	.55
Eenzaamheid	Jongen	71	25.33	22.48
	Meisje	88	30.64	22.47

Tabel 9.2. Independent Samples Test Sekse

	t	p
Internetten	-1.480	.141
Sociale Vaardigheden	.893	.373
Eenzaamheid	-2.624	.010*

* = $p < .05$

** = $p < .01$

Bivariate analyse: Schoolniveau

Tabel 9.3. Rapport Schoolniveau op internetten, sociale vaardigheden en eenzaamheid

Schoolniveau		Internetten	Sociale Vaardigheden	Eenzaamheid
VMBO	M	33.52	3.68	1.91
	N	83	83	83
	S.D.	24.35	.58	.72
Havo	M	25.70	3.70	1.56
	N	41	41	41
	S.D.	22.50	.42	.48
VWO	M	18.81	3.64	1.88
	N	35	35	35
	S.D.	13.14	.56	.54
Totaal	M	28.26	3.68	1.81
	N	159	159	159
	S.D.	22.56	.54	.64

Tabel 9.4. ANOVA tabel Schoolniveau

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	p
Internetten	Tussen groepen	5690.94	2	2845.47	5.940	.003**
	Binnen groepen	74735.38	156	479.07		
	Totaal	80426.32	158			
Eenzaamheid	Tussen groepen	3.680	2	1.840	4.682	.011*
	Binnen groepen	61.30	156	.393		
	Totaal	64.98	158			
Sociale Vaardigheden	Tussen groepen	.066	2	.033	.113	.893
	Binnen groepen	45.57	156	.292		
	Totaal	45.64	158			

* = $p < .05$

** = $p < .01$

Tabel 9.5. Tukey-test Schoolniveau

	Schoolniveau (I)	Schoolniveau (J)	Gemiddeld verschil (I-J)	S.E.	<i>p</i>
Internetten	VMBO	Havo	7.82	4.18	.150
		VWO	14.71	4.41	.003*
	Havo	VMBO	-7.82	4.18	.150
		VWO	6.88	5.01	.361
	VWO	VMBO	-14.71	4.41	.003*
		Havo	-6.88	5.01	.361
Sociale Vaardigheden	VMBO	Havo	-.02	.10	.978
		VWO	.04	.11	.963
	Havo	VMBO	.02	.10	.978
		VWO	.06	.12	.886
	VWO	VMBO	-.04	.11	.936
		Havo	-.06	.12	.886
Eenzaamheid	VMBO	Havo	.36	.12	.010*
		VWO	.03	.13	.968
	Havo	VMBO	-.36	.12	.010*
		VWO	-.33	.14	.066
	VWO	VMBO	-.03	.13	.968
		Havo	.33	.14	.066

* = $p < .05$

** = $p < .01$

Bivariate Analyse: Leerjaren

Tabel 9.6. Rapport Leerjaren op internetten, sociale vaardigheden en eenzaamheid

Leerjaar		Internetten	Sociale Vaardigheden	Eenzaamheid
1	M	36.98	3.71	1.74
	N	21	21	21
	S.D.	26.94	.33	.59
2	M	27.90	3.66	2.03
	N	23	23	23
	S.D.	25.31	.38	.71
3	M	34.26	3.69	1.83
	N	21	21	21
	S.D.	21.55	.41	.65
4	M	24.65	3.65	1.84
	N	62	62	62
	S.D.	21.12	.66	.70
5	M	25.88	3.72	1.64
	N	32	32	32
	S.D.	19.66	.57	.45
Totaal	M	28.27	3.68	1.81
	N	159	159	159
	S.D.	22.56	.54	.64

Tabel 9.7. ANOVA tabel Leerjaren

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	p
Internetten	Tussen groepen	3344.86	4	836.22	1.671	.160
	Binnen groepen	77081.46	154	500.53		
	Totaal	80426.32	158			
Eenzaamheid	Tussen groepen	2.186	4	.546	1.340	.258
	Binnen groepen	62.79	154	.408		
	Totaal	64.98	158			
Sociale Vaardigheden	Tussen groepen	.153	4	.038	.129	.972
	Binnen groepen	45.48	154	.295		
	Totaal	45.64	158			

* = $p < .05$

** = $p < .01$